

Archeologienota

Sint-Katelijne-Waver – IJzerenveld lot 4

Natasja Reynolds, Jordi Bruggeman en Ruth Ferket

Bornem
2021

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: Natasja Reyns, Jordi Bruggeman en Ruth Ferket

All-Archeo bvba
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2021/12.807/74

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	7
2.3	Onderzoeksopdracht	7
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	7
2.3.2	Beschrijving geplande werken	9
2.3.3	Werkwijze	14
2.4	Assessmentrapport	14
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied	14
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	20
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	27
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese	31
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	32
3	Samenvatting	34
4	Bibliografie	35
4.1	Publicaties	35
4.2	Websites	35
5	Bijlagen	37
5.1	Archeologische periodes	37

1 Inleiding

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.2 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.² Het betreft een verkavelingsaanvraag met technisch dossier voor de aanleg van een weg.

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroerenderfgoed.be>

² <https://geo.onroerenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2021B223

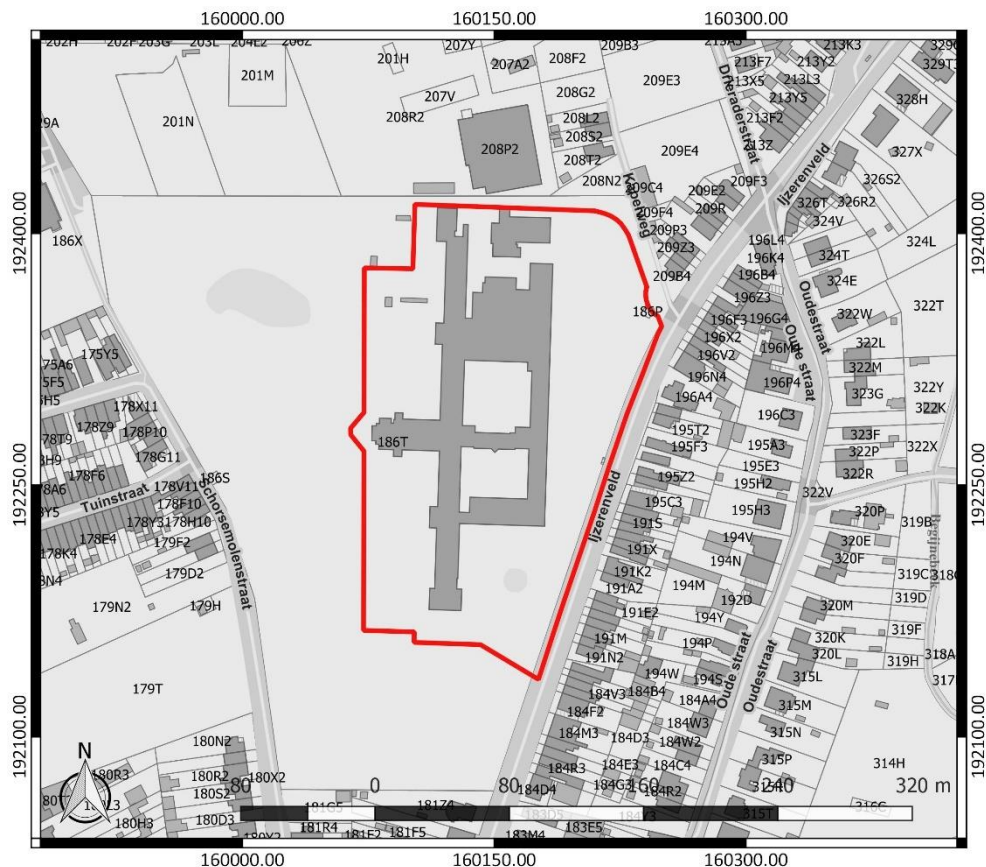
Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Antwerpen, Sint-Katelijne-Waver, Sint-Katelijne-Waver, IJzerenveld, Kretenborg

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 159865,192067
- 160289,192526

Kadastraal plan:

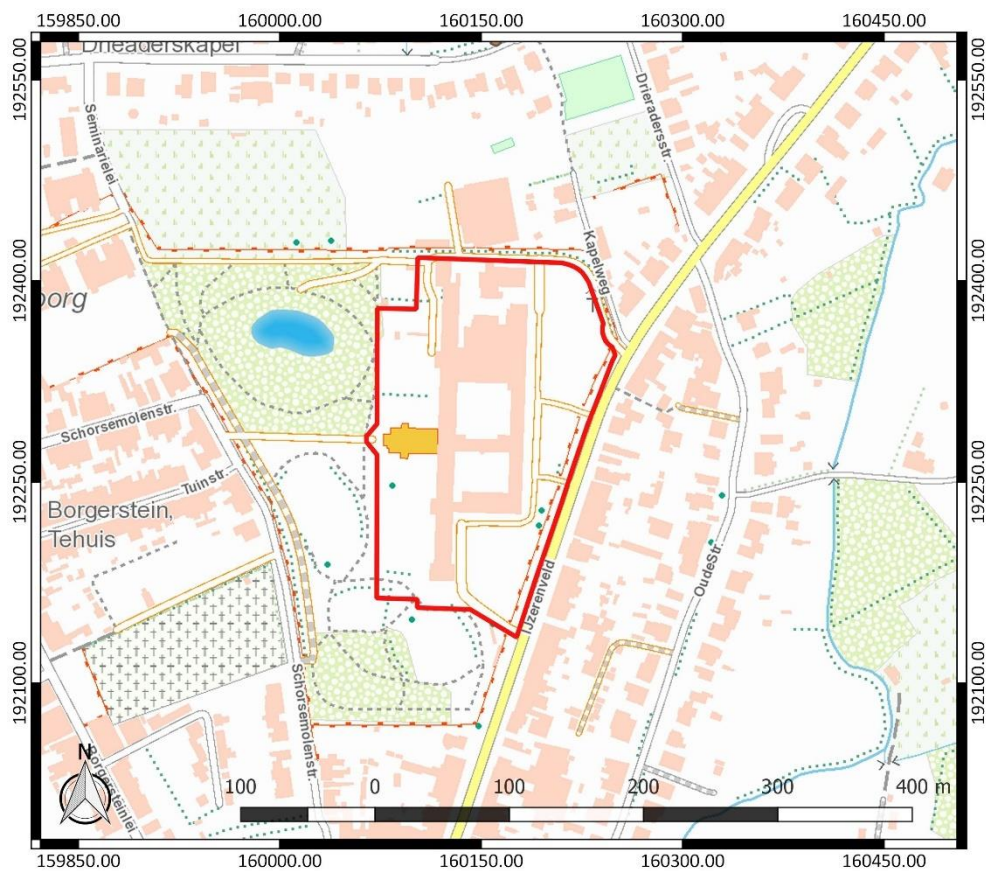

Figuur 1: Kadasterplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Sint-Katelijne-Waver, Afdeling 2, sectie C, nummers 186p en 186t

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 37780 m²

Topografische kaart:

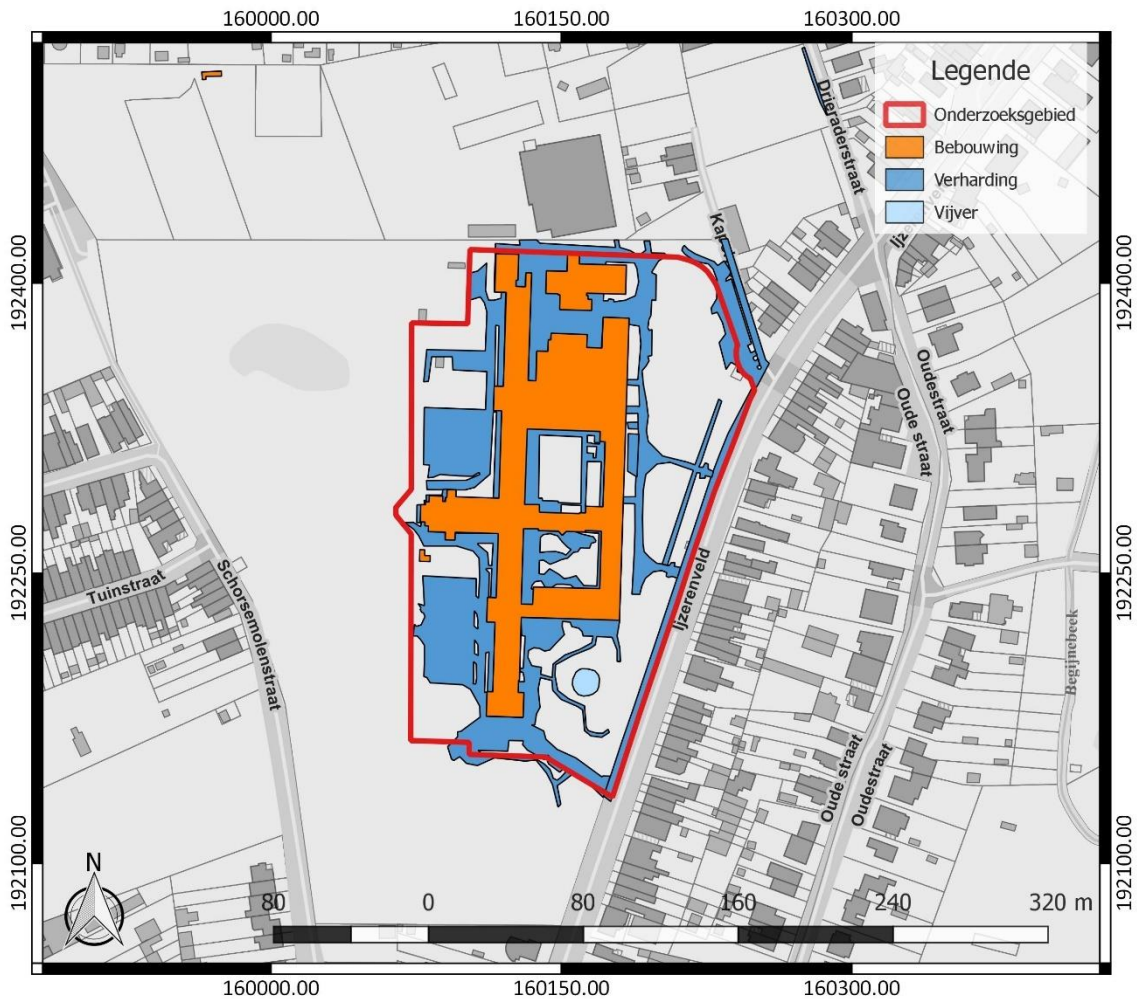

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 11/02/2021 – 28/04/2021

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, steentijd, metaaltijden, middeleeuwen, nieuwe tijd, nieuwste tijd, akkerland, grasland, bebost domein

Verstoorde zones: Er bevinden zich gebouwen, verhardingen en vijvers ter hoogte van het onderzoeksgebied (Figuur 3). Er kan verondersteld worden dat de realisatie ervan enige negatieve impact heeft gehad op het archeologisch bodemarchief. De precieze aard en de omvang van deze verstoring is echter niet gekend.

Figuur 3: Verstoringskaart met aanduiding van de bestaande bebouwing (oranje), verhardingen (blauw) en vijvers (lichtblauw) binnen het onderzoeksgebied (rood). Onderkaart: GRB (www.geopunt.be)

2.2 Archeologische voorkennis

Eerder werd in functie van de verkaveling van het terrein en de aanleg van wegenis reeds een archeologienota opgesteld.³ In functie van een nieuwe vergunningsaanvraag diende een nieuwe archeologienota opgesteld te worden.

2.3 Onderzoeksopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

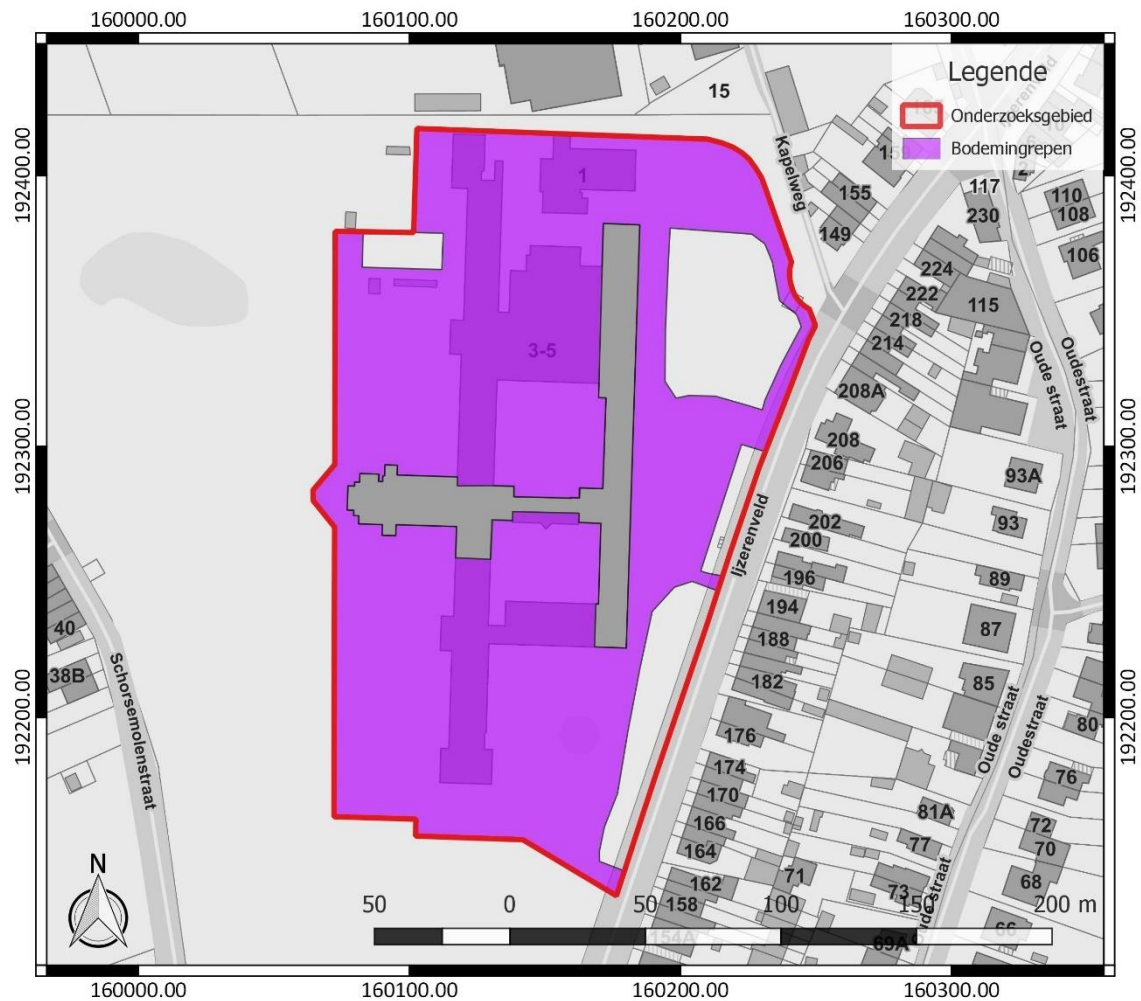
Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

³ Reyns/Ferket 2018

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

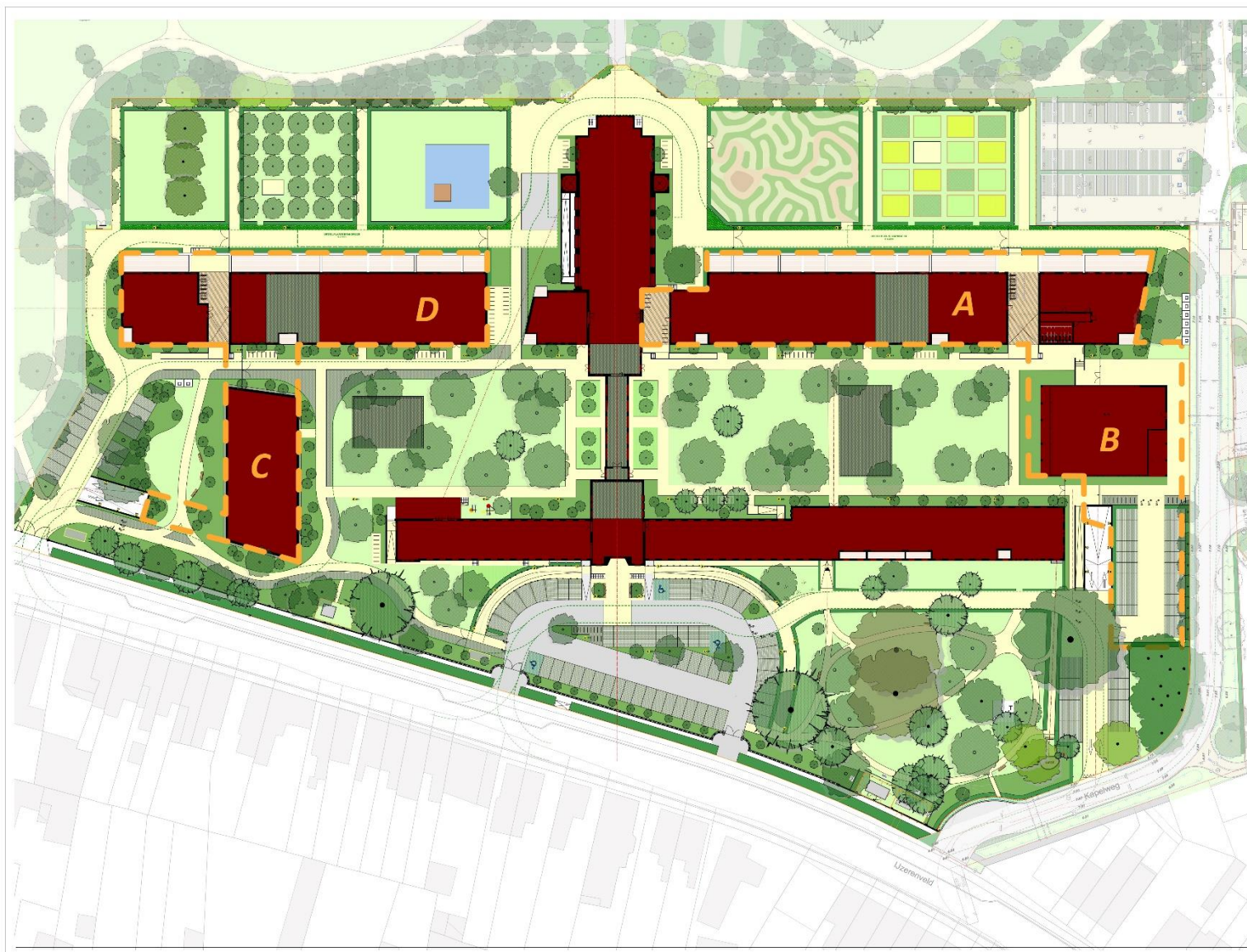
Randvoorwaarden: een deel van het seminariegebouw, de kapel en enkele plantenperken blijven behouden. De zone waar bodemingrepen gepland worden, komt neer op een oppervlakte van ca. 29480 m² (Figuur 4).

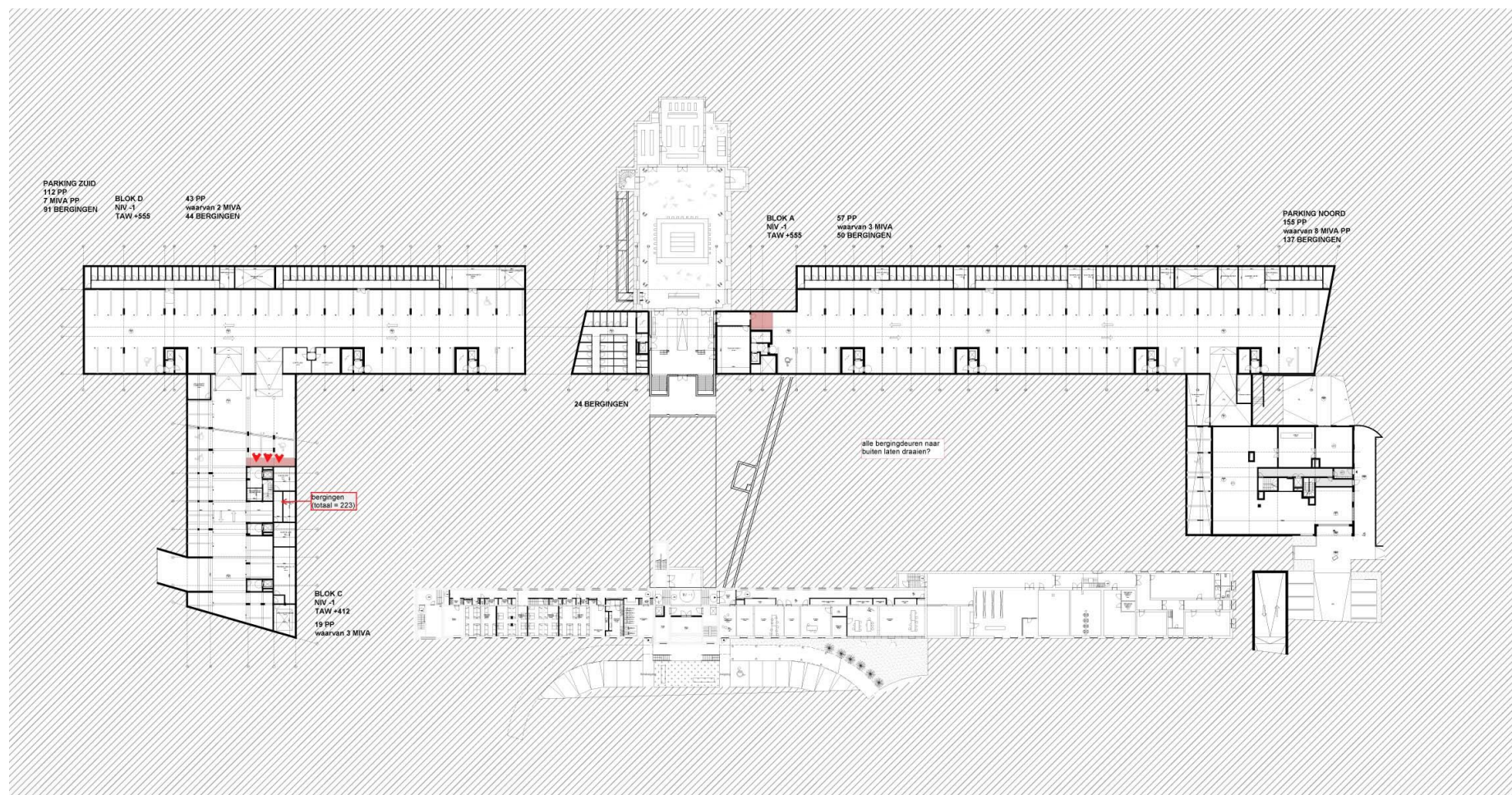
Figuur 4: Aanduiding van de zone waar bodemingrepen gepland worden binnen het onderzoeksgebied, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

2.3.2 Beschrijving geplande werken

Binnen het onderzoeksgebied is een bestaand seminariegebouw aanwezig. Dit wordt voor de helft afgebroken en vervangen door een nieuwbouw. De andere helft, inclusief de kapel, wordt gerenoveerd. In de nieuwbouw worden appartementen ondergebracht. In blok B komt een buurtwinkel. Er komen een aantal gebouwen bij en er wordt ook een ondergrondse parking geïntegreerd. Het ondergrondse volume zal plaatselijk twee ondergrondse niveaus kennen. De vloerplaat van niveau -2 kent een diepte van ca. 5,5 m onder de nulpas. Ook wordt een beo veld aangelegd en worden paal- of funderingswerken voorzien voor de beschoeiing van de bouwputten. Verder wordt omgevingsaanleg voorzien. Dit zal een verstoringsdiepte van ca. 50 cm kennen.

Figuur 5: Omgevingsplan

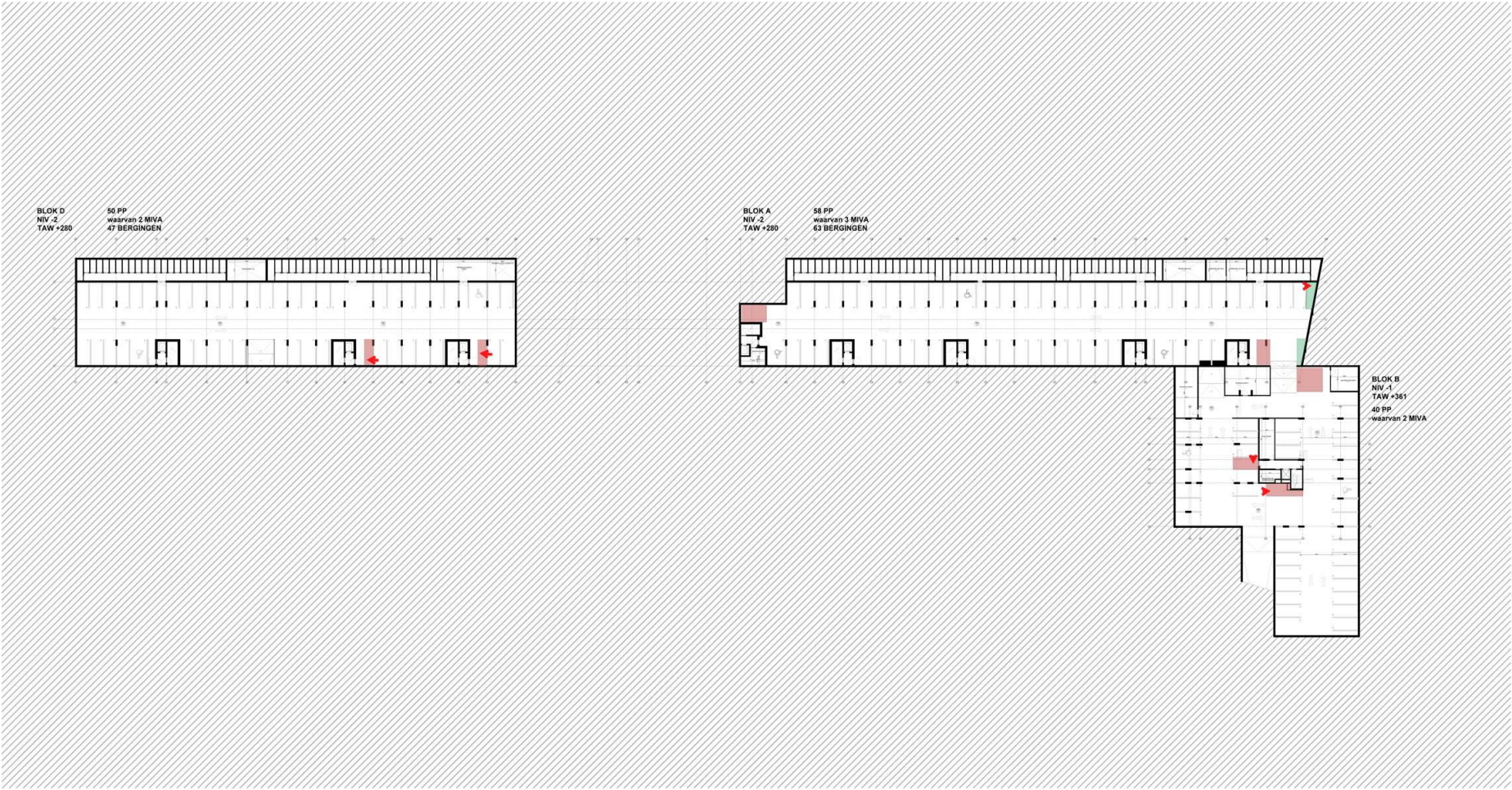

SB A
STÉPHANE BEEL
ARCHITECTS

180035_BSE_VO_PA_P_niveau -1
210414
REFERENTIEPEL = TAW +550 CM

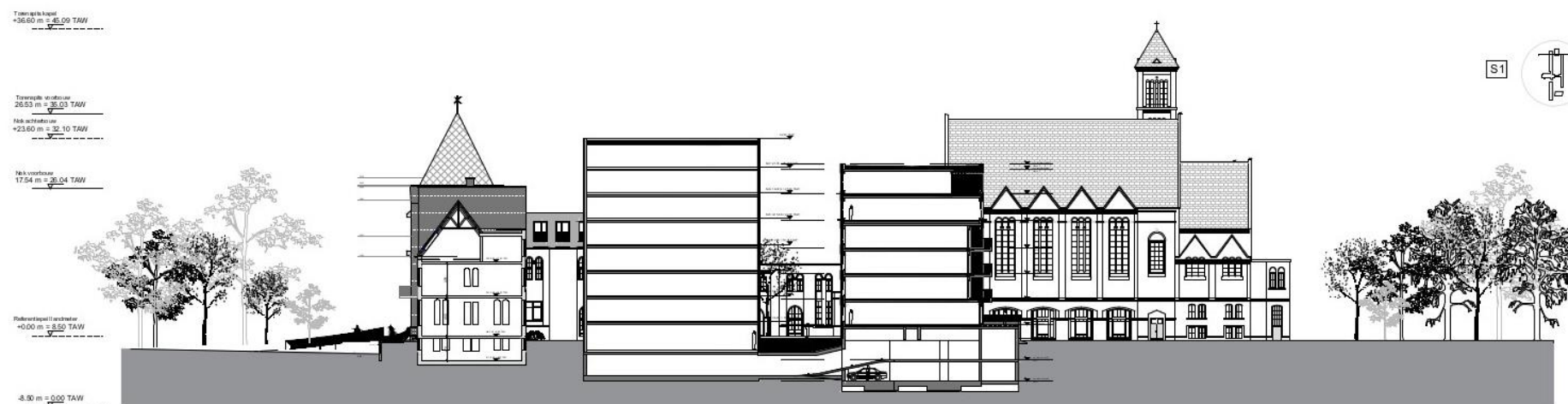
1:500

Figuur 6: Ontwerp niveau -1

SB A 180035_BSE_VO_PA_P_niveau -2
202404 REFERENTIEPUNT TAW +355.00
STEFANIE BOLL PROJECTS 1:500

Figuur 7: Ontwerp niveau -2

Figuur 8: Ontwerp snede

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met het plan van Mechelen, Burgerstein, Hombeek en Musen door Jacob van Deventer (1550-1565), de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (1841) en de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp (1842-1879) worden vier momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

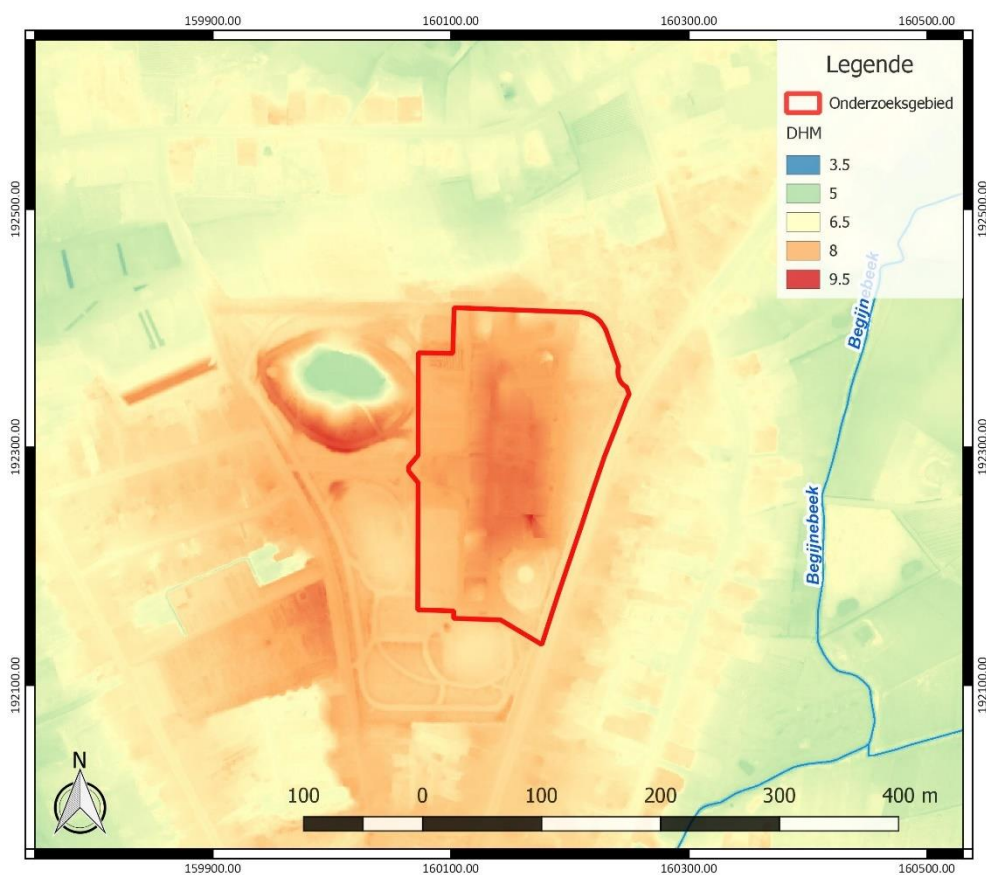
2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

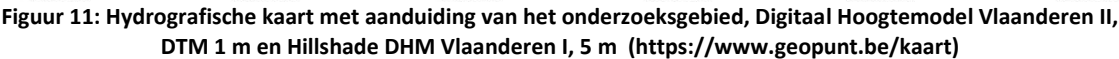
Het onderzoeksgebied is gelegen ten zuidwesten van het centrum van Sint-Katelijne-Waver. Het bevindt zich tussen de Berkelei in het noorden, de Drieraderstraat en de Kapelweg in het noordoosten, de Schorsemlenstraat in het zuiden, het zuidwesten en het westen en de Seminarieleri in het noordwesten. Het onderzoeksgebied sluit aan bij IJzerenveld in het oosten en het zuidoosten (Figuur 9). Volgens het gewestplan is het terrein gelegen in parkgebieden. Hydrografisch behoort het tot het Dijlebekken. Ten noorden en ten noordwesten stroomt de Maanhoevebeek en ten noordoosten en ten oosten de Begijnebeek. Ten zuidoosten is de Kesseleersbeek te vinden en iets verder ten zuidoosten loopt de Zellaerloop. De Bruinbeek stroomt ten zuiden en ten zuidoosten en de Vrouwvliet ten zuidwesten en ten westen. Op iets grotere afstand ten zuidwesten stromen de Dijle en enkele kleine waterlopen zoals de Nekkerspoelloop, de Oude platte beek en de Platte Beek. Verder ten noordwesten is de Otterbeek gesitueerd (Figuur 11).

Figuur 9: Luchtfoto van 2017 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 10: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

⁵Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Kantons Duffel en Heist-op-den-Berg [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/126653> (geraadpleegd op 26 oktober 2018)

hoogte van 7,5 tot 8,5 m TAW (Figuur 12). Het noorden van het onderzoeksgebied ligt duidelijk lager dan het overige deel. De hoogste punten liggen centraal binnen het onderzoeksgebied.

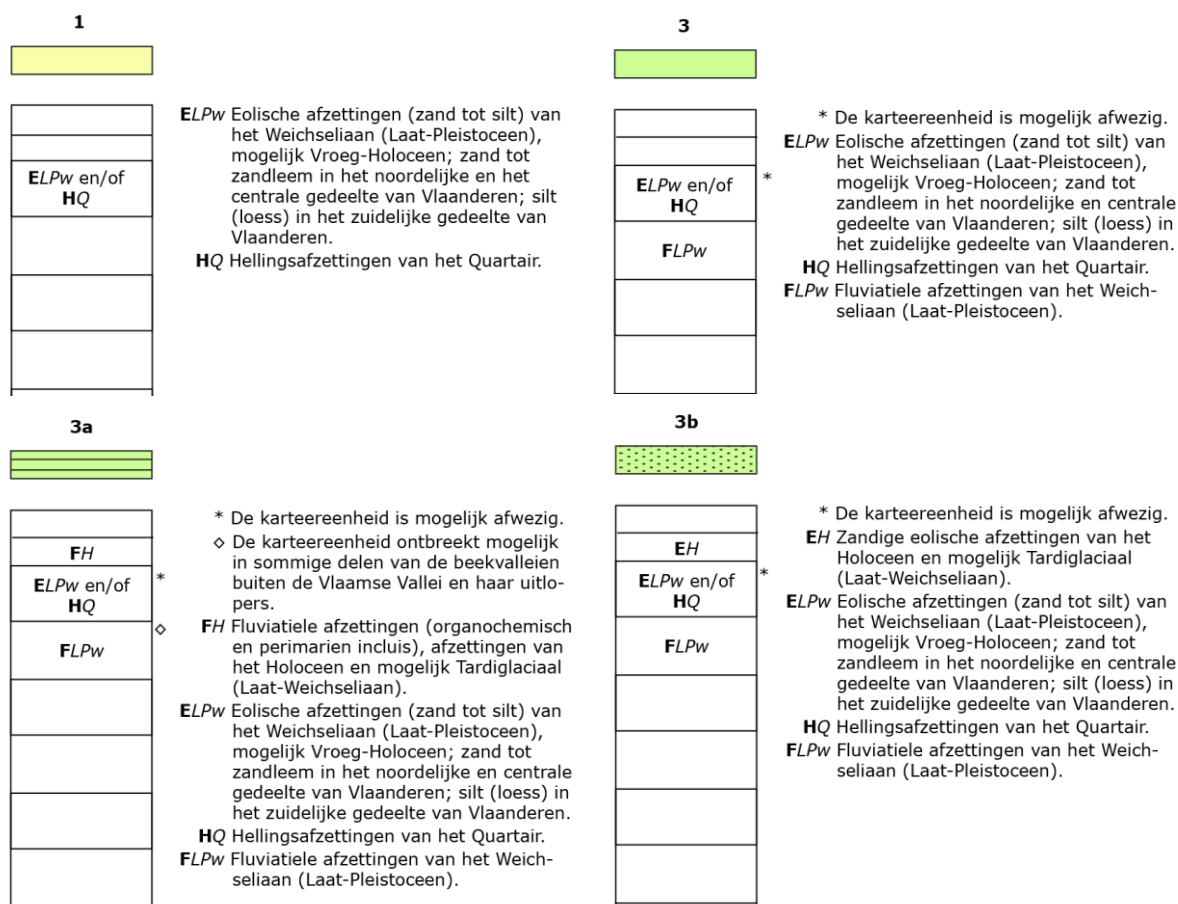
Figuur 13: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De tertiaire ondergrond (Figuur 13) bestaat uit het Lid van Belsele-Waas. Dit wordt gekenmerkt door grijsgroen zeer fijn zand, dat kleihoudend is tot grijze klei, die silthoudend en gebioturbeerd is. Deze klei bevat kalkhoudende horizonten en is glauconiet- en glimmerhoudend. Ten noorden en ten noordoosten van het onderzoeksgebied is het Lid van Terhagen weergegeven, dat bestaat uit bleekgrijze klei, die onderaan kalkhoudend is. Ten zuiden en ten zuidwesten bevindt zich het Lid van Ruisbroek, dat gekarakteriseerd wordt door licht groengrijs tot grijsbruin zand, dat sterk fossielhoudend is en soms grote oesterschelpen bevat.⁶

⁶ www.geopunt.be/kaart

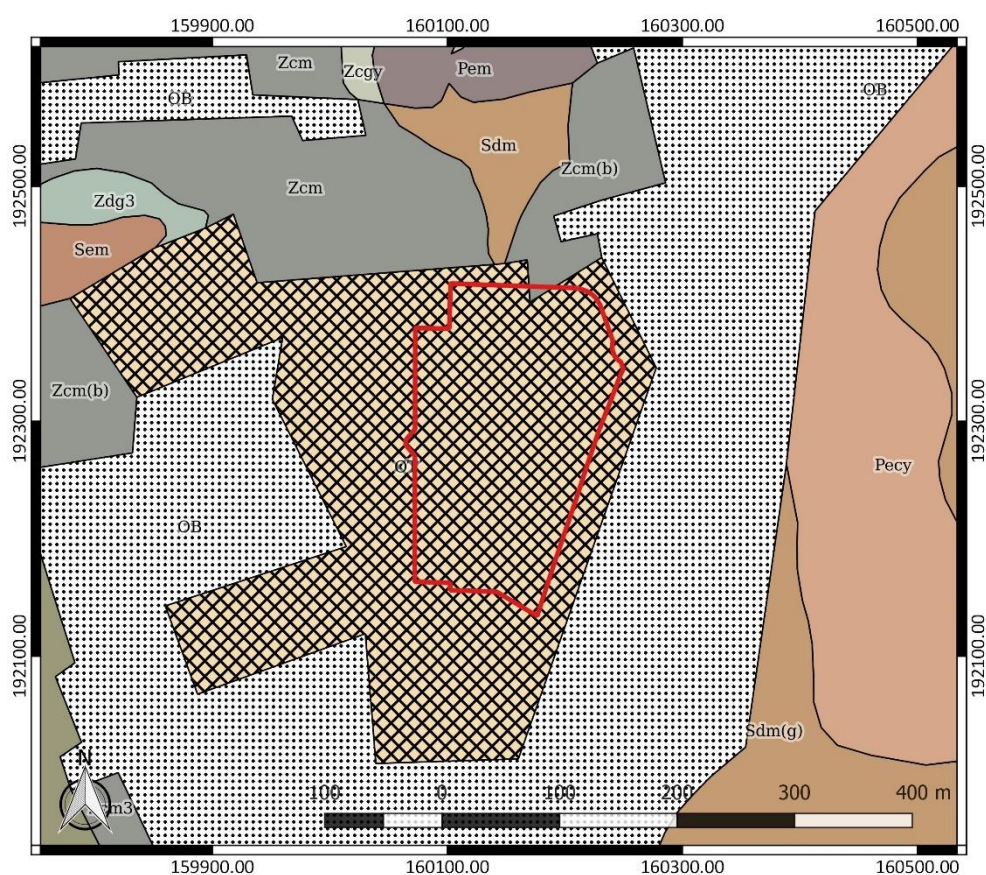

Figuur 14: Quartairegeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 15: Legende bij de quartairegeologische kaart (www.geopunt.be)

De quartairgeologische kaart (Figuur 14) geeft aan dat in het onderzoeksgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk Vroeg-Holoceen voorkomen, en/of hellingafzettingen van het Quartair. Hieronder bevinden zich fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen). Ter hoogte van de valleien van de Dijle, de Vrouwvliet en andere waterlopen in de omgeving worden tevens jongere fluviatiele afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan) aangegeven. Deze zones zijn gearceerd weergegeven op de kaart en bevinden zich voornamelijk ten zuiden en ten westen van het onderzoeksgebied. Ten noorden en ten noordoosten komen geen fluviatiele afzettingen voor. Ten zuidoosten van het terrein, ter hoogte van de gestippelde zones op de kaart, bevinden zich dan weer jongere zandige eolische afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan).⁷

Figuur 16: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De bodemkaart (Figuur 16) geeft aan dat het grootste deel van het onderzoeksgebied uit sterk vergraven gronden (OT) bestaat. In het noorden van het terrein treffen we een matig droge zandbodem met een dikke antropogene humus A horizont met een gevlekte textuur B horizont (Zcm(b)) aan. Ten noorden van het onderzoeksgebied komt een gelijkaardige bodem (Zcm) voor, zonder een gevlekte textuur B horizont. Ook wordt er in het noorden een matig natte lemig zandbodem met een dikke antropogene humus A horizont (Sdm) verwacht. Een andere bodem in de omgeving van het onderzoeksgebied is ten noordwesten een matig natte zandbodem met een duidelijke ijzer en/of humus B horizont en een dikke humeuze bovengrond (Zdg3) aangegeven. Ten oosten, ten westen en ten zuidwesten van het terrein zijn in bebouwde zones (OB) gesitueerd.⁸

⁷ www.geopunt.be/kaart

⁸ www.geopunt.be/kaart; Baeyens 1964, 39

De aanwezigheid van een dikke antropogene humus A horizont wijst mogelijk op een goed bewaard bodemarchief. De antropogene horizont is waarschijnlijk een plaggenbodem, het restant van een systeem van bemesting waarbij mest uit de potstal vermengd met plaggen op de akkers werd gebracht. Plaggenbodems kunnen relatief dik zijn en bijgevolg een conserverende werking hebben voor het onderliggende bodemarchief, dat bij ondiepe ingrepen en landbouwvoering niet meer geraakt wordt.⁹

Figuur 17: Bodemgebruiksk kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

In het onderzoeksgebied zijn op de bodemgebruiksk kaart gebouwen en verhardingen te bemerken. Voor het overige wordt het onderzoeksgebied volgens de kaart ingenomen door gras, struiken, bomen en waterpartijen (Figuur 17). Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 9).

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

Sint-Katelijne-Waver omvat verschillende toponiemen die mogelijk verwijzen naar Frankische nederzettingen. Het grondgebied van de gemeente was gelegen in het Waverwoud. Tijdens de middeleeuwen maakte bijna heel het gebied deel uit van het hertogdom Brabant. Dit veranderde tijdens de periode van het ancien régime. Vanaf toen viel het onder de heerlijkheid Duffel-Perwijs in het Land van Mechelen. Deze heerlijkheid was in het bezit van de Berthouts. Vanaf de 16de eeuw was

⁹ Bastiaens 1994, 83-86; van Doesburg *et al.* 2007, 150

Sint-Katelijne-Waver eigendom van de families de Croy en de Merode. Aan het einde van de 18de eeuw werd Sint-Katelijne-Waver een afzonderlijke gemeente.¹⁰

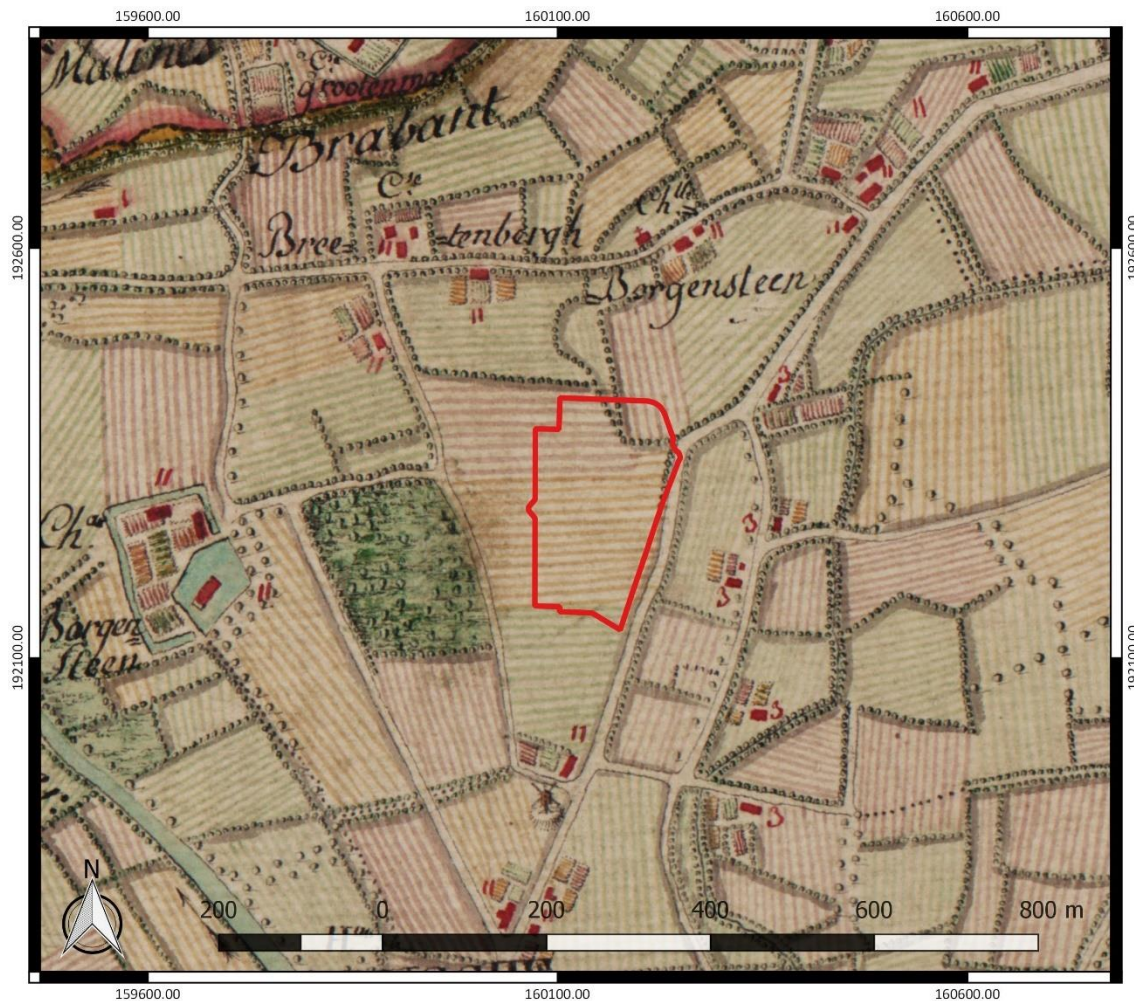
Op het plan van Mechelen, Burgerstein, Hombeeck en Musen door Jacob van Deventer (1550-1565), (Figuur 18) is te zien dat het onderzoeksgebied zich in het schaars bebouwde gebied rond Mechelen bevindt. Ten zuiden was een klein gehucht gesitueerd op de Pasbrug. Ten westen bevindt zich de Borgersteinhoeve, hier aangeduid als “Burgerstein”, waarnaar de naam van de instelling die zich vandaag binnen het onderzoeksgebied bevindt, verwijst.¹¹ Het onderzoeksgebied sluit langs de zuidoostzijde aan op een weg die op heden als IJzerenveld wordt benoemd. Er loopt aan de noordzijde van het onderzoeksgebied een noordwest-zuidwest georiënteerde weg.

Figuur 18: Plan van Mechelen, Burgerstein, Hombeeck en Musen door Jacob van Deventer, met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

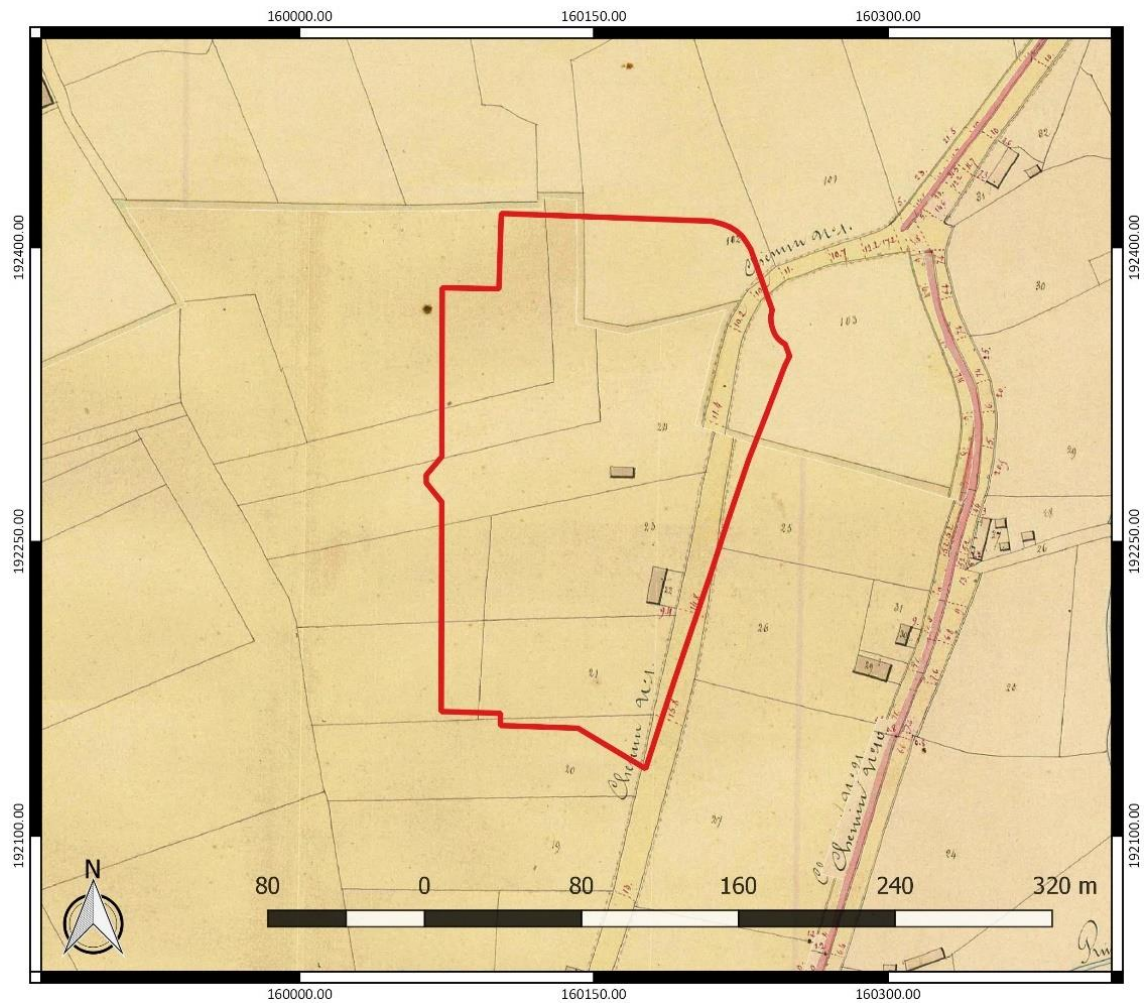
¹⁰Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Sint-Katelijne-Waver [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120626> (geraadpleegd op 26 oktober 2018)

¹¹Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Sint-Katelijne-Waver [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120626> (geraadpleegd op 26 oktober 2018)

Figuur 19: Detail Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is te zien dat het onderzoeksgebied in gebruik is als akkerland (Figuur 19). De weg die reeds op de kaart van Deventer is weergegeven aan de noordzijde van het onderzoeksgebied is ook op de zogenaamde Ferrariskaart te zien, hoewel het hier eerder een houtkant op perceelsscheidingen lijkt te zijn. In het oosten flankiert de voorloper van het IJzerenveld het onderzoeksgebied.

Figuur 20: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

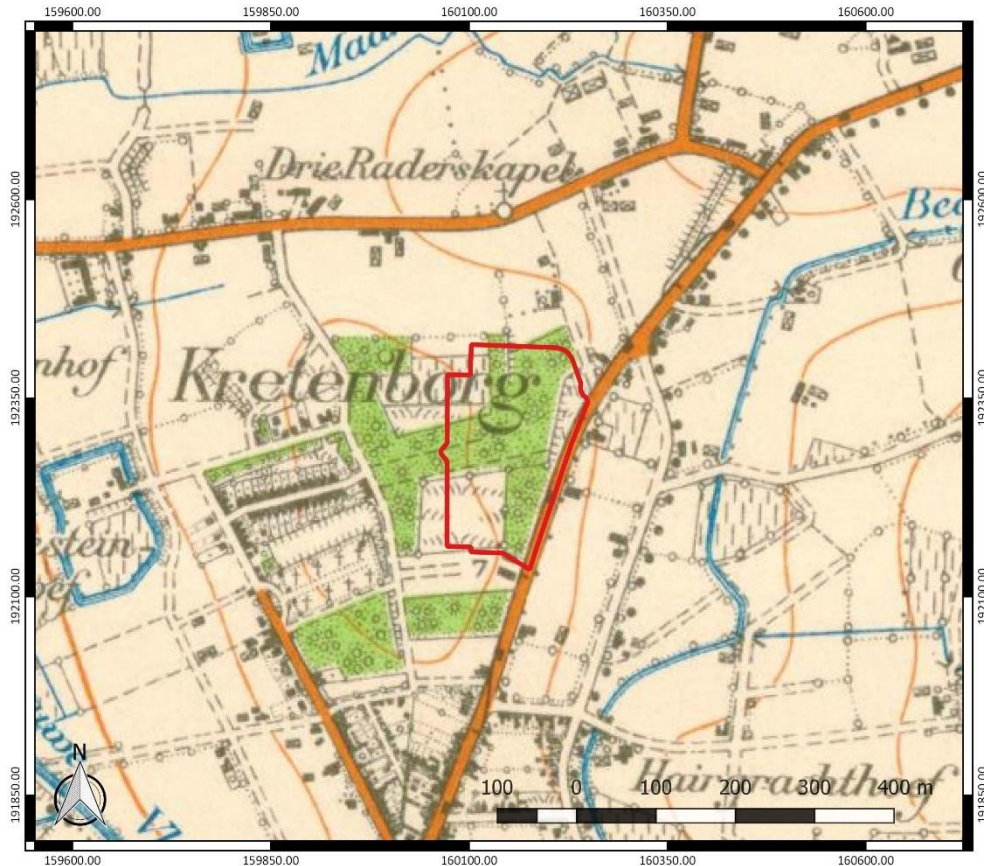
De Atlas der Buurtwegen (1841) toont twee gebouwen, centraal in het oosten van het onderzoeksgebied. Vermoedelijk was het terrein verder nog steeds in gebruik als akkerland (Figuur 20). Op de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp (1842-1879) is slechts één gebouw te zien in het oostzuidoosten van het terrein (Figuur 21).

Figuur 21: Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 22: Topografische kaart uit 1879 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

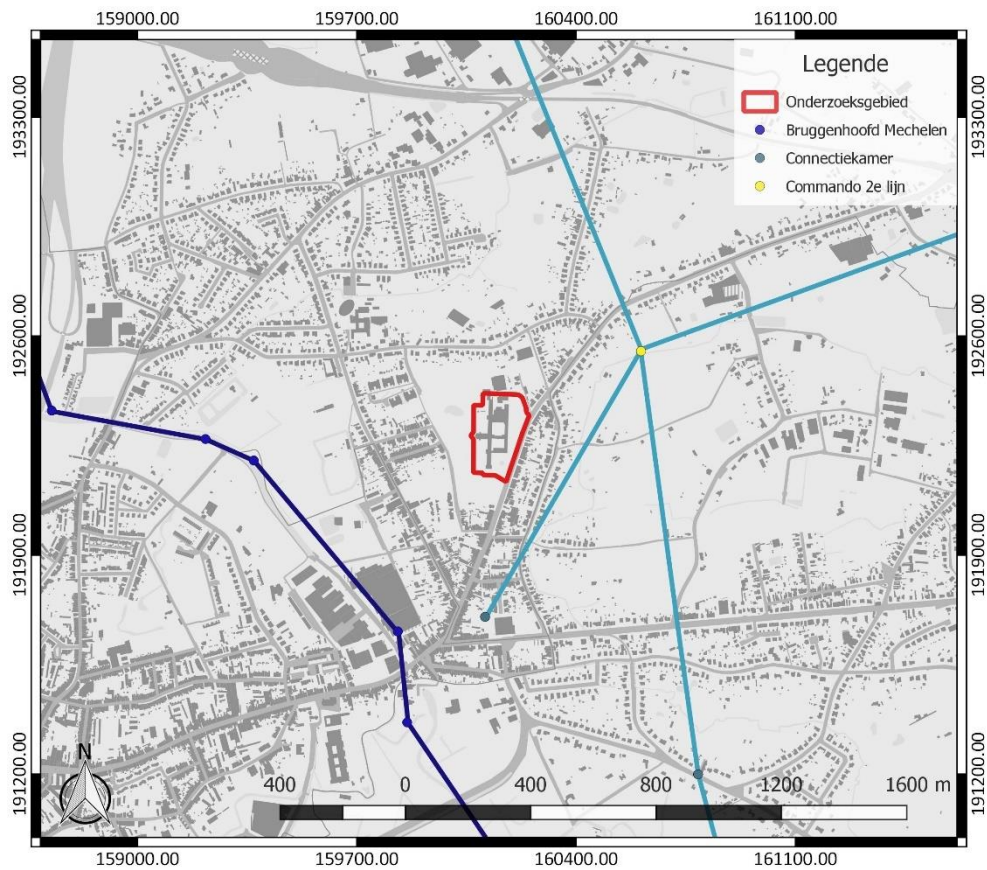
Figuur 23: Topografische kaart uit 1930 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Een topografische kaart uit 1879 (Figuur 22) toont dat een groot deel van het onderzoeksgebied bebost is. Centraal in het noorden is een niveauverschil aangegeven. Een topografische kaart uit 1930 (Figuur 23) geeft een vrij gelijkaardig beeld van het terrein weer als een topografische kaart uit 1870.

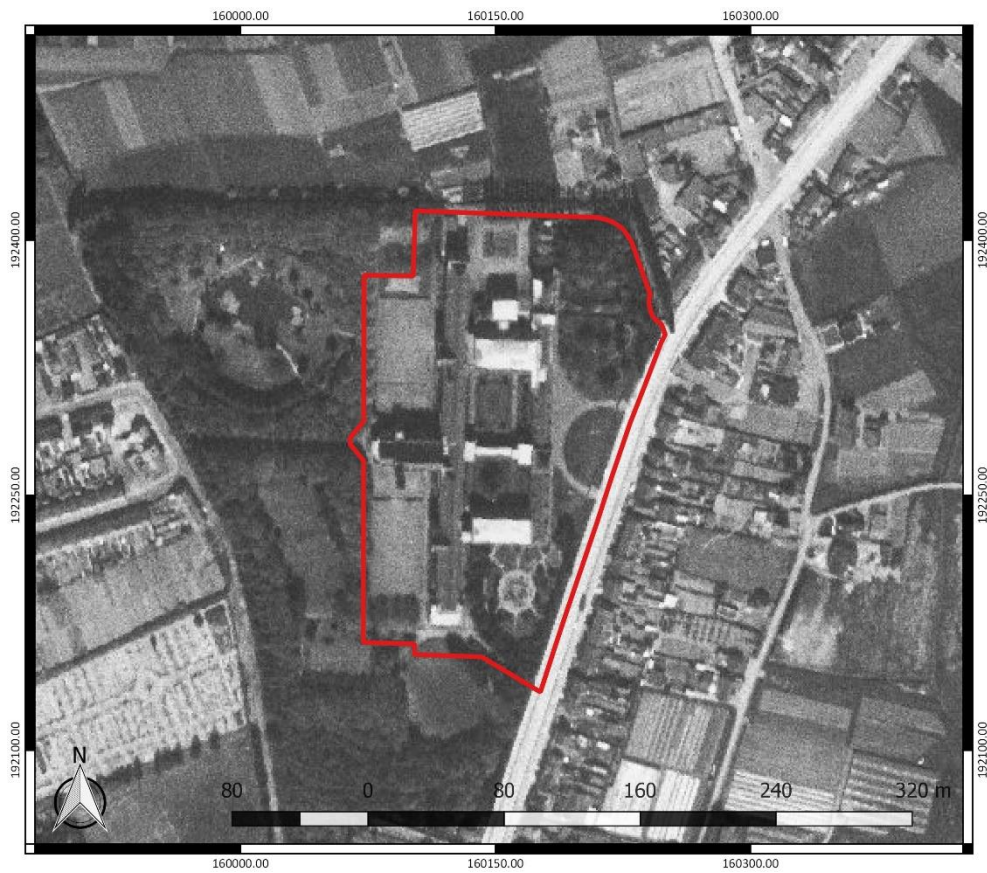
In de 20ste eeuw werd Sint-Katelijne-Waver door de oprichting van de veldschansen "Bosbeek" en "Dorpveld" en het fort van Midzelen ingeschakeld in de defensieve fortengordel rond Antwerpen. In 1914 was Sint-Katelijne-Waver het centrum van een Duitse aanval. Het dorpscentrum werd tijdens de gevechten helemaal vernield. Daarna werd het heropgebouwd.¹² In 1939 werd de zogenaamde "K.W.-linie" opgericht. Dit was een verdedigingslinie tussen Koningshooikt (Lier) en Waver, die gebouwd werd om België te beschermen tegen een Duitse inval. De linie werd onder meer gevormd door 400 bunkers, sluizencomplexen, een antitankgracht en een "ijzerenmuur" van cointet-elementen. Het onderzoeksgebied is gesitueerd tussen een rij bunkers ter verdediging van Mechelen, ten zuidwesten en ten westen van het telefoonnetwerk met commandobunkers ten oosten en ten zuidoosten (Figuur 24). Dit telefoonnetwerk moest de communicatie aan het front verzekeren.¹³

¹²Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Sint-Katelijne-Waver [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120626> (geraadpleegd op 26 oktober 2018)

¹³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2018: Bunkers KW-linie Antwerpen [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/301436> (geraadpleegd op 26 oktober 2018); <http://www.kwlinie.be/bunkers>; <http://www.kwlinie.be/opbouw>

Figuur 24: Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de KW-Linie (<http://www.kwlinie.be/databank>)
Onderkaart: GRB (www.geopunt.be)

Figuur 25: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 26: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Een luchtfoto uit 1971 (Figuur 25) toont het gebouw dat vandaag nog steeds aanwezig is in het onderzoeksgebied. Het gaat om het voormalige Sint-Jozefseminarie dat tussen 1933- en 1936 werd opgericht. Het werd ingeplant op een uitgestrekt en boomrijk domein. Vanaf 1974 was het in handen van Borgerstein vzw en in gebruik als verzorgingstehuis voor bejaarden en dagverblijf voor mensen met een handicap.¹⁴ In de omgeving is de bebouwing enorm uitgebreid. Een luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 26) geeft een gelijkaardig beeld. Het beeld komt ook overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 9).

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

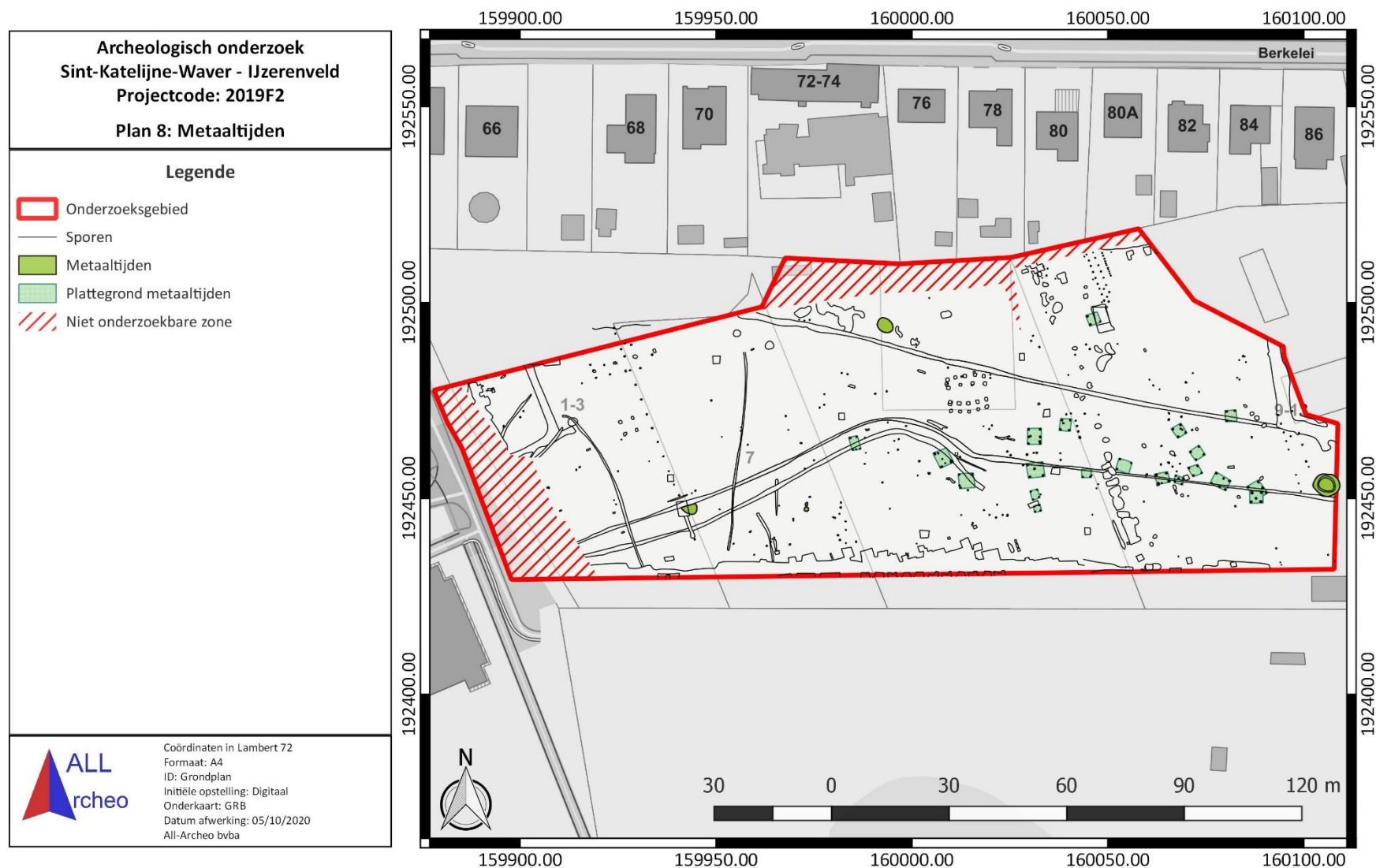
De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 29). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

Voor het onderzoeksgebied en zijn omgeving werd in het verleden reeds een archeologienota opgesteld. Dit kwam reeds aan bod in het hoofdstuk 2.2 Archeologische voorkennis.

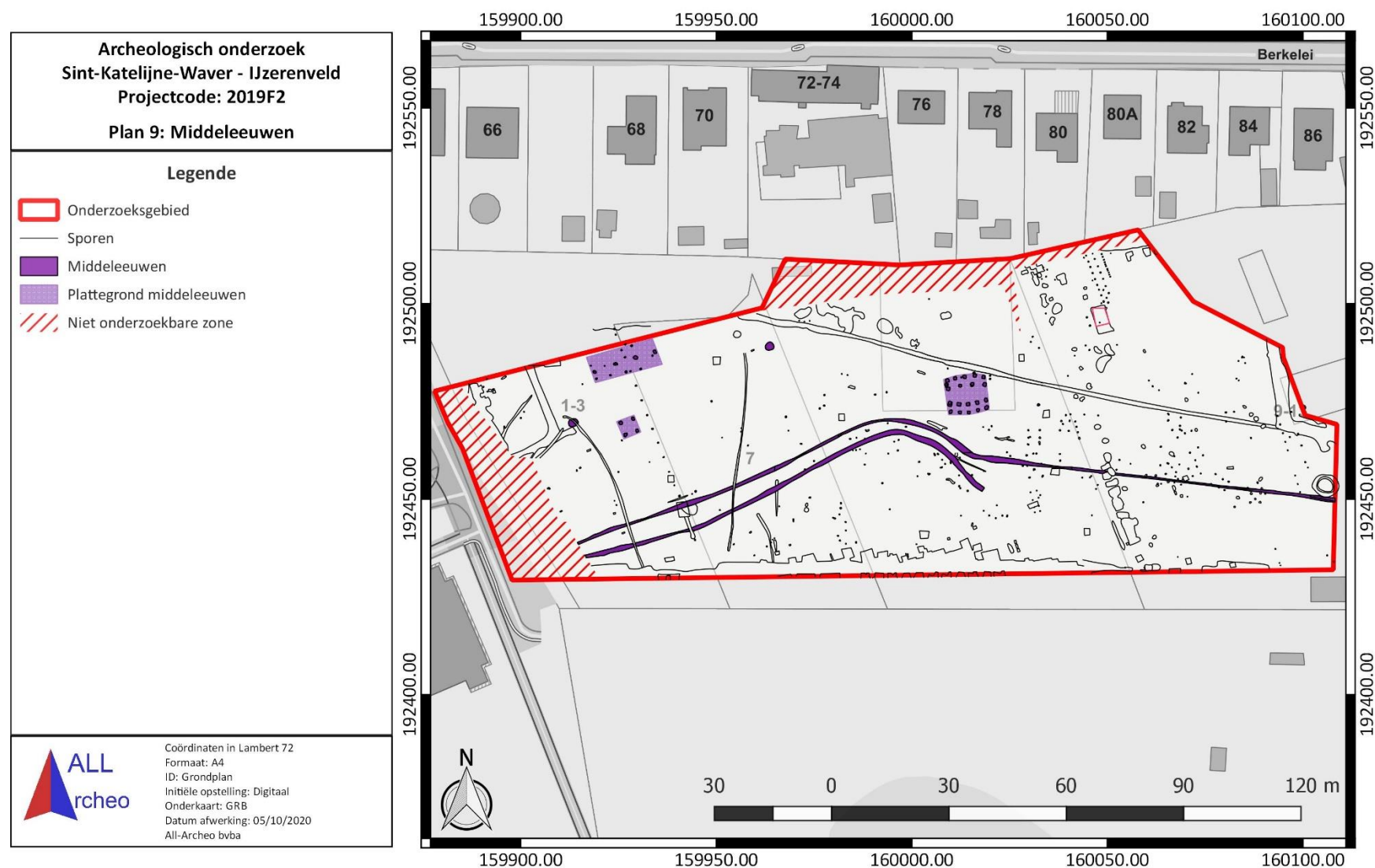
Op het terrein aansluitend ten noorden van het onderzoeksgebied werden in het verleden reeds een landschappelijk booronderzoek, proefsleuvenonderzoeken en een opgraving uitgevoerd. Tijdens het vooronderzoek werden paalsporen gevonden die deel uitmaken van een bootvormig gebouw (CAI ID 226655).¹⁵ Daarop werd overgegaan tot de uitvoering van een opgraving.

¹⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Verzorgingstehuis Borgerstein [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/3163> (geraadpleegd op 26 oktober 2018)

¹⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: IJzerenveld [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/226655> (Geraadpleegd op 13-02-2021)

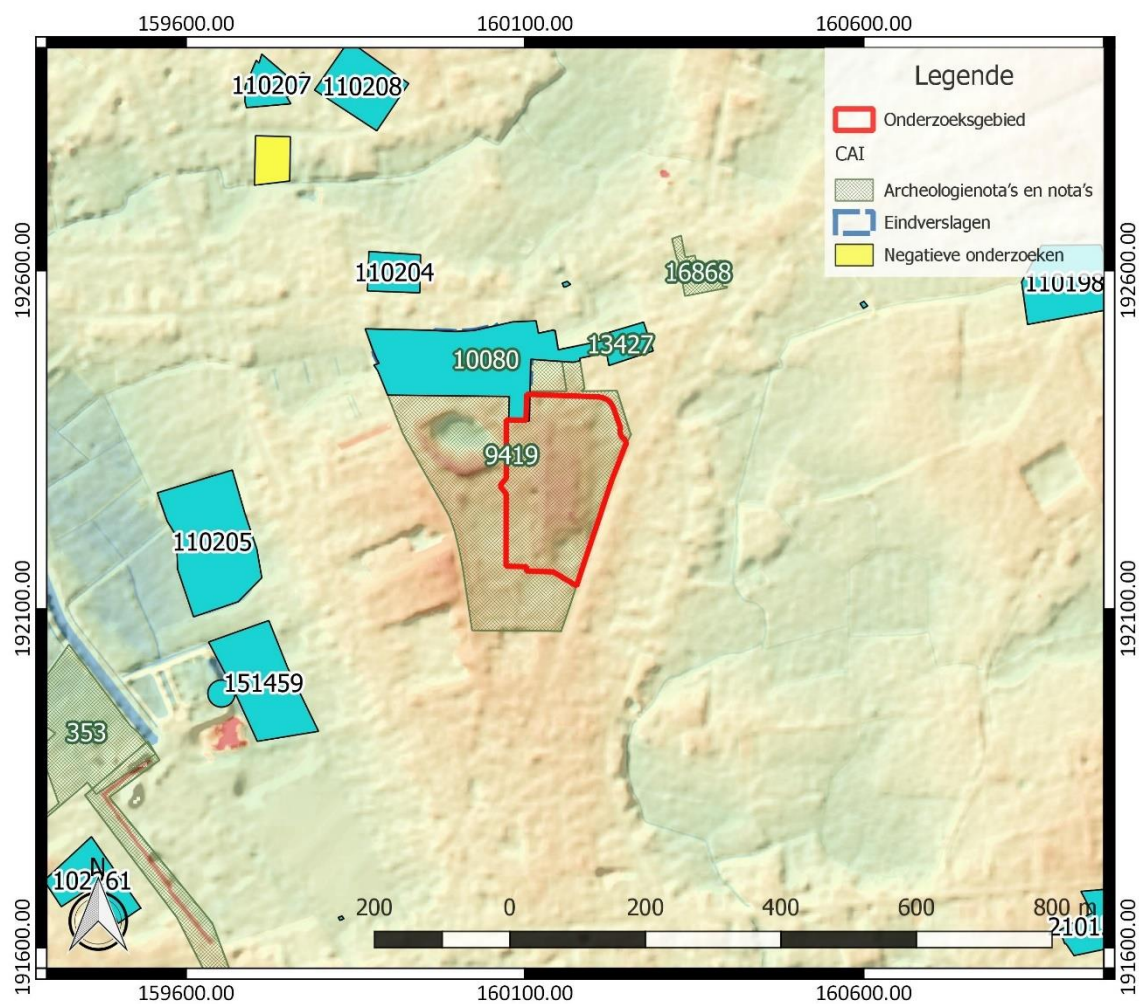
Figuur 27: Opgravingsplan van de zone ten noordwesten van het onderzoeksgebied met aanduiding van de sporen uit de metaaltijden, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be) (uit: Claessens/Gyesbreghs 2020, 62, fig. 48)

Figuur 28: Opgravingsplan van de zone ten noordwesten van het onderzoeksgebied met aanduiding van de sporen uit de middeleeuwen, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be) (uit: Claessens/Gyesbreghs 2020, 80, fig. 80)

Tijdens de opgraving kwamen resten uit de metaaltijden en de middeleeuwen aan het licht. De resten uit de metaaltijden omvatten spiekers, waterputten en een waterkuil uit de midden-ijzertijd. Uit de middeleeuwen werd het bootvormige woonstalgebouw vrijgelegd dat tijdens het proefsleuvenonderzoek al was aangesneden. Verder zijn ook waterkuilen en mogelijk ook twee greppels gerelateerd aan het erf.¹⁶

In de onmiddellijke omgeving van het onderzoeksgebied kwamen verder nog resten uit de middeleeuwen aan het licht. Ten westen van het onderzoeksgebied was het Kasteel Borgerstein (CAI ID 110205) uit de late middeleeuwen gesitueerd. Het dateerde van het begin van de 14de eeuw, maar werd gesloopt in 1825. De aanwezige omgrachting, toegangspoort en hoeve bleven behouden.¹⁷ Ten zuidwesten van het terrein, op de locatie Hoeveweg I (CAI ID 151459) werden leisteenfragmenten en aardewerk uit de late middeleeuwen aangetroffen.¹⁸

Figuur 29: Overzichtskartaal Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied
(<https://geo.onroenderfgoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

¹⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: IJzerenveld [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980845> (Geraadpleegd op 13-02-2021)

¹⁷ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 110205, Kasteel Borgerstein (Borgersteinhoeve), (geraadpleegd op 29 oktober 2018); Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Borgersteinhoeve [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/3159> (geraadpleegd op 29 oktober 2018)

¹⁸ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 151459, Hoeveweg I (Bonduelle-site), (geraadpleegd op 29 oktober 2018)

Ten noorden bevindt zich een hoeve: de Hoeve Breedenberg of Cretenburghoeve (CAI ID 110204), die teruggaat tot het jaar 1771 en die op de Ferrariskaart is aangegeven.¹⁹

Op de locatie Hoeve II (CAI ID 151464 [ten westen van CAI ID 151459]) crashte tijdens de Tweede Wereldoorlog een vliegtuig. Dit gebeurde in de nacht van 24 op 25 april 1944. Het vliegtuig was een Britse Lancaster.²⁰ Ter hoogte van de Boerenkrijgstraat I (CAI ID 102261) werd een gepolijste silexbijl uit het neolithicum aangetroffen.²¹

Uit de nieuwe tijd zijn ook nog enkele sites met walgracht gekend. De walgrachtsite van de Kleine Maanhoeve (CAI ID 110207) dateert uit de 17de-eeuw. Andere gekende walgrachtsites zijn die van de Groote Maanhoeve (CAI ID 110208) en het Pannenhof of “De Groote Hoef” (CAI ID 110198). Ze zijn weergegeven op de Ferrariskaart en gaan dus minstens terug tot 1771-1778.²²

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht. Bekrachtigde archeologienota's of nota's van terreinen in de omgeving bieden geen relevante aanvulling op de reeds besproken CAI-locaties. Daarom lichten we ze hier niet afzonderlijk toe.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Het onderzoeksgebied kent een gunstige landschappelijke ligging, op een klein interfluvium tussen de vallei van de Begijnebeek en de vallei van de Vrouwvliet. Gekende archeologische waarden in de omgeving wijzen op potentieel voor vondsten uit de steentijd en sporen van bewoning uit de metaaltijden, de late middeleeuwen en de nieuwe tijd. Verder zijn in de omgeving ook resten van de KW-linie gesitueerd. De belangrijkste vondsten werden echter gedaan op het terrein dat ten noordwesten aansluit op het onderzoeksgebied. Er is sprake van spiekers en waterkuilen uit de

¹⁹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 110350, Kapel O.-L.-Vrouw ter Koorts (Kapel van Borgerstein, Kapel van Schoors), (geraadpleegd op 29 oktober 2018); Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Kapel Onze-Lieve-Vrouw [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/3148> (geraadpleegd op 29 oktober 2018); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 110204, Hoeve Breedenberg (Kretenburghoeve), (geraadpleegd op 29 oktober 2018); Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Cretenburghoeve [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/3147> (geraadpleegd op 29 oktober 2018)

²⁰ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 165616, KW-Linie C 22 (geraadpleegd op 29 oktober 2018); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 151464, Hoeve II (crash-site), (geraadpleegd op 29 oktober 2018)

²¹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 100280, Duivenstraat I (Heisbroek) (geraadpleegd op 29 oktober 2018); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 102278, Nieuwendijk 1 (geraadpleegd op 29 oktober 2018); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 102261, Boerenkrijgstraat I (geraadpleegd op 29 oktober 2018)

²² Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 110207, Kleine Maanhoeve (geraadpleegd op 29 oktober 2018); Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Kleine Maanhoeve [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/3194> (geraadpleegd op 29 oktober 2018); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 110206, Domein Dijkstein (geraadpleegd op 29 oktober 2018); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 110208, Groote Maanhoeve (geraadpleegd op 29 oktober 2018); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 110198, Pannenhof (geraadpleegd op 29 oktober 2018); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 110213, Hoeve de Winckel (geraadpleegd op 29 oktober 2018)

midden-ijzertijd en een bewoningserf uit de volle middeleeuwen. Er is dan ook vooral een verwachting naar gelijkaardige sporen voor het onderzoeksgebied.

Historische kaarten geven aan dat het terrein lang akkerland was, minstens sinds de 18de eeuw, maar mogelijk ook reeds vroeger. Vanaf 1841 zien we op historische kaarten bebouwing. Omstreeks 1879 geeft een kaart aan dat de bebouwing verdwenen is en dat er nu nieuwe bebouwing te zien is op het terrein. In de 19de eeuw zien we parkaanleg verschijnen binnen het onderzoeksgebied. Tussen 1933 en 1936 werd het voormalige Sint-Jozefseminarie opgericht, waarvan het gebouw nog steeds aanwezig is in het onderzoeksgebied.

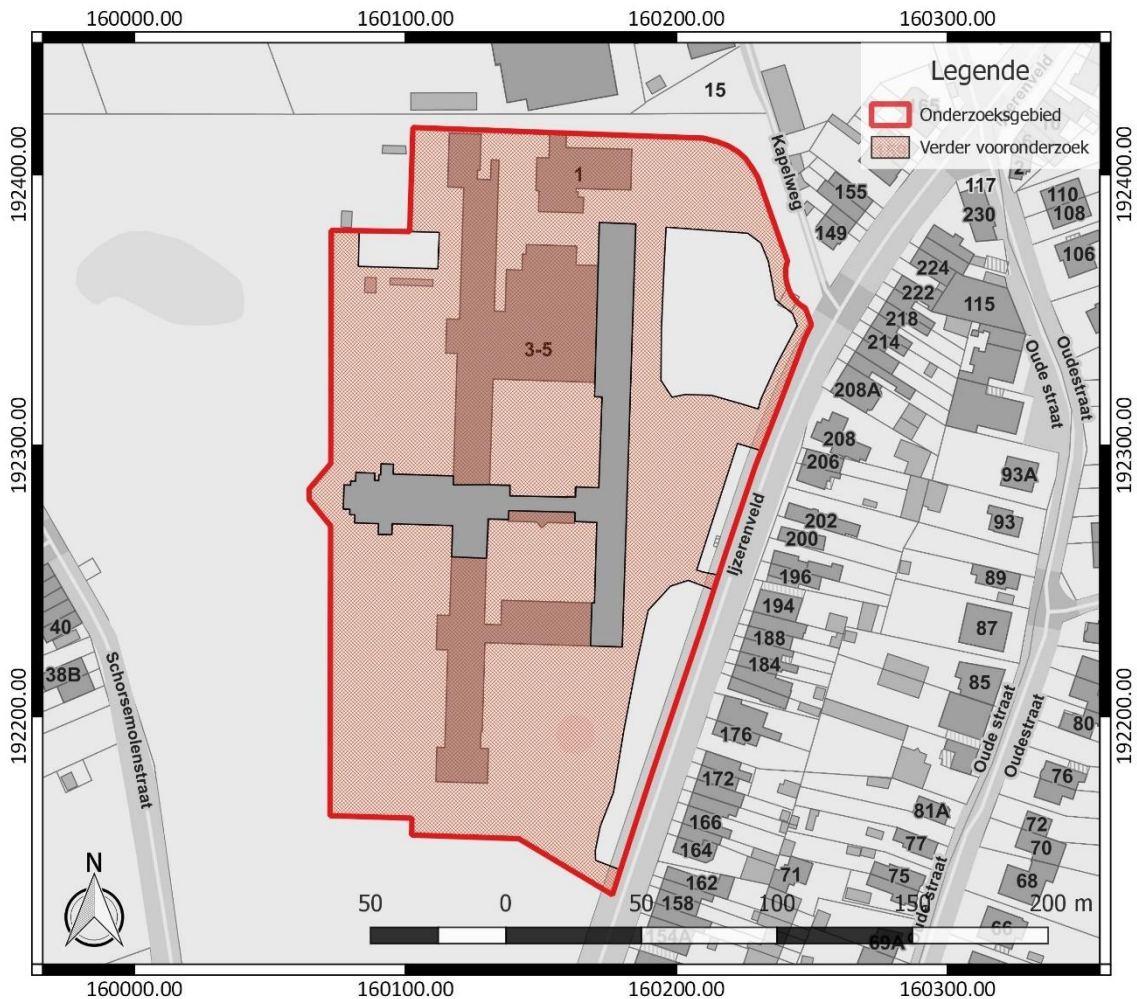
Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen het onderzoeksgebied is een bestaand seminariegebouw aanwezig. Dit wordt voor de helft afgebroken en vervangen door een nieuwbouw. De andere helft, inclusief de kapel, wordt gerenoveerd. Er komen een aantal gebouwen bij en er wordt ook een ondergrondse parking geïntegreerd. Het ondergrondse volume zal plaatselijk twee ondergrondse niveaus kennen. De vloerplaat van niveau -2 kent een diepte van ca. 5,5 m onder de nulpas. Verder wordt omgevingsaanleg voorzien. Dit zal een verstoringdiepte van ca. 50 cm kennen. In een zone van ca. 29880 m² worden bodemingrepen gepland die het bodemarchief bedreigen.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Gekende archeologische waarden in de omgeving geven aan dat er rekening gehouden moet worden met de mogelijk aanwezigheid van archeologische resten uit de steentijd, de metaaltijden, de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Er is met name een sterke verwachting naar resten uit de metaaltijden en de middeleeuwen omdat een waardevolle archeologische vindplaats net ten noordwesten van het onderzoeksgebied vastgesteld is.

Gezien de gunstige landschappelijke ligging van het terrein zijn ook resten uit andere periodes momenteel niet uit te sluiten. De geplande werken binnen het onderzoeksgebied betekenen een bedreiging van het bodemarchief in een zone van ca. 29480 m². Gezien het archeologisch potentieel van het terrein en de bedreiging die uitgaat van de geplande werken, komen we tot de conclusie dat bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig is in de zone van ca. 29480 m² waar bodemingrepen gepland worden.

Figuur 30: Aanduiding van de zone waar bodemingrepen plaatsvinden en waar verder vooronderzoek nodig is, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het volledige terrein in gebruik is als grasland of bebouwd en verhard is.

Landschappelijk bodemonderzoek is wel relevant om de bewaringstoestand van de bodem en het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites beter in te kunnen schatten. Afhankelijk van het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites is mogelijk bijkomend booronderzoek nodig.

Tot slot dient ook een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

3 Samenvatting

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Gekende archeologische waarden in de omgeving geven aan dat er rekening gehouden moet worden met de mogelijk aanwezigheid van archeologische resten uit de steentijd, de metaaltijden, de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Er is met name een sterke verwachting naar resten uit de metaaltijden en de middeleeuwen omdat een waardevolle archeologische vindplaats net ten noordwesten van het onderzoeksgebied vastgesteld is.

Gezien de gunstige landschappelijke ligging van het terrein zijn ook resten uit andere periodes momenteel niet uit te sluiten. De geplande werken binnen het onderzoeksgebied betekenen een bedreiging van het bodemarchief in een zone van ca. 29480 m². Gezien het archeologisch potentieel van het terrein en de bedreiging die uitgaat van de geplande werken, komen we tot de conclusie dat bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig is in de zone van ca. 29480 m² waar bodemingrepen gepland worden.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Baeyens, L., 1964: *Bodemkaart van België. Verklarende tekst bij het kaartblad Mechelen 58 E*, Brussel.

Bastiaens, J./J.M. Van Moernick, 1994: Bodemsporen van beddenbouw in het zuidelijk deel van het plaggenlandbouwareaal: getuigen van 17de-eeuwse landbouwintensivering in de Belgische provincies Antwerpen en Limburg en de Nederlandse provincie Noord-Brabant, *Historisch Geografisch Tijdschrift* 12.3, 81-90.

Bogemans, F., 1996: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 23 Mechelen*, Brussel.

Bruggeman, J./L. Coremans, 2015: *Archeologisch vooronderzoek Bonheiden – Zwarte Leeuwstraat*, Temse (Rapporten All-Archeo bvba 294).

Claessens, L./D. Gyesbreghts, 2020: *Eindverslag archeologische opgraving Sint-Katelijne-Waver – IJzerenveld*, Bornem (Rapporten All-Archeo bvba 857).

Dierckx, L./N. Reyns, 2012: *Archeologisch vooronderzoek Sint-Katelijne-Waver – Dennestraat, Maenhoevevelden 1*, Bornem (Rapporten All-Archeo bvba 120).

Reusens, R./R. Ferket/N. Reyns, 2019: *Archeologienota Sint-Katelijne-Waver – IJzerenveld (Fase 1)*, Temse (Rapporten All-Archeo bvba 765).

Reyns, N./L. Claessens, 2015: *Archeologisch vooronderzoek Bonheiden – Putsesteenweg*, Temse (Rapporten All-Archeo bvba 272).

Reyns, N./R. Ferket, 2018: *Archeologienota Sint-Katelijne-Waver – IJzerenveld*, Temse (Rapporten All-Archeo bvba 756).

Van Doesburg, J./M. De Boer/J.H.C. Deeben, 2007: Essen in zicht. Essen en plaggendecken in Nederland. Onderzoek en beleid, (*Nederlandse archeologische rapporten* 34), Amersfoort.

4.2 Websites

Cartesius (2021)
<https://www.cartesius.be>

Centrale Archeologische Inventaris (2021)
<https://cai.onroenderfgoed.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2021)
<http://dov.vlaanderen.be>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2021)
<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2021)
<http://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2021)
<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

KW-linie (2021)
<http://www.kwlinie.be/>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2021)
<https://www.onderzoeksbalans.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

